

hviler paa flittige Studier i Arkiver og Biblioteker, Forf. viser en vaagen Opmærksomhed for mange Arter af Forhold og sætter Tanker i Bevægelse; han har ved sit Arbejde givet vigtige Bidrag til Kundskab om vor Retsudvikling under Enevælden.

Johannes Steenstrup.

Hugo Matthiessen: Hærvejen. En tusindaarig Vej fra Viborg til Danevirke. En historisk-topografisk Studie (Kbh. 1930).

Studiet af vore gamle Vejes Historie har efterhaanden lokket adskillige Forskere, og til disse har nu ogsaa Hugo Matthiessen sluttet sig. Men han har gennemført Undersøgelsen paa sin egen Vis. Selve Synspunktet, Bogens Komposition, Valget af Enkelt-heder og Stoffets Behandling er i alle Henseender hans egne. Han er en Forsker, som kan lade sig fange af en tilsyneladende begrænset Opgave, fordi han bag dens snævre Rammer aner vidt-rækkende historiske Sammenhænge, han arbejder med en sjælden Kærlighed til Detaillen, med en dyb Indleven i Emnet, og han besidder en meget højt udviklet artistisk Sans. Netop Egenskaber af denne Art præger hans »Hærvej«, som indtager en naturlig Plads i hans samlede Produktion. Tidligere har han skildret betydningsfulde Sider af vort gamle Byliv, han har fulgt Stædernes krydsende Gadenæt, har som den første for Alvor søgt at udforske vore middelalderlige Købingers Byplaner og at se disse i Forhold til det omgivende Land, og han har skænket os en Række klare, fængslende Rids af de bestemmende Faktorer — »Beliggenhed og Baggrund« — for vore Byers Fremvækst. Nu har han altsaa givet sig ud paa den lange Vandring mellem to af de ældste blandt dem: Viborg og Slesvig. Det har ikke alene været en gammel Pilegrimsvej, han har fulgt, og ikke alene en Pilegrimsvejviser, han har komponeret sin Fremstilling over; men han har selv følt sig som en Pilegrim, betaget af, nej bevæget ved det Fællesskab, hvori han har færdedes: Landets, Aarhundredernes og Befolkningens uforanderlige Fællesskab. Hans Bog er derved blevet som et personligt Vidnesbyrd, skrevet med en Varme, en kunstnerisk Glæde som næppe nogen af hans forudgaaende, og Fremstillingen har faaet et Perspektiv, som man ellers aldrig møder i Studier af denne Art. Det er selve vor Folkeskabnes store Træk, der spejler sig i Hærvejens talløse Oplevelser, og det kan ikke siges smukkere end af Matthiessen, da han ved Vejs Ende staar i Danevirkes Portgab og samler Indtrykket af sin syv Dages Vandring. Man forstaar her den Helhedsbetragtning, som har dannet Grund-

laget for hans Arbejde, og den Sindets Grebthed, hvormed han har samlet de mange Smaatræk til en levende og fængslende Skildring.

Hans Kilder har i allerførste Række været egne Iagttagelser langs Hærvejen, aarelange Studier i Marken — en uafviselig Forudsætning for et tilfredsstillende Resultat. Gang paa Gang møder man Synsbilleder, som ingen skrevne eller trykte Bøger kunde have givet ham med den Prægnans, hvormed de her fremtræder. Men ved Siden deraf har han hentet Mængder af Oplysninger fra lokalhistoriske Værker, Rejsebeskrivelser o. l., naar det f. Eks. gjaldt om at vise Landskabets gradvise Ændring i Aarhundredernes Løb, og fra et omfattende Materiale af Lensregnskaber, Amtsregnskaber, Registranter o. s. v. har han føjet mere til, saa Skildringen næsten overalt er blevet baade fyldig og vel afrundet. Klart belyst er saaledes et af Bogens Hovedpunkter blevet: Forfatterens Paavisning af, hvorledes Udviklingen fra og med Valdemarstiden har sprængt den gamle Hærvejs Helhed — har kappet den over paa Strækningen fra Randbøl til Immervad og bøjet Vejstumperne ud til Siderne, til Ribe, Kolding og Haderslev, hvor Tidens nye Opgaver førte Folk hen. Skitse-mæssigt var dette allerede godtgjort i den »Introduktion til det jyske Vejnets Historie«, som Matthiessen offentliggjorde i Festskriftet til Kr. Erslev; men nu har Problemet faaet et saa kraftigt Lys kastet over sig, at hans Løsning af det ubetinget staar fast.

Der er ingen Grund til i en Anmeldelse som denne at give et Referat af Bogens Hovedindhold. Som alle kulturhistoriske Værker af tilsvarende Art er »Hærvejen« i første Række et Mosaik-arbejde, hvis Værdi beror paa den Kyndighed, Omhu og Kunst, hvormed der af de brogede Smaastens Myldr er skabt et Hele. Mere frugtbart vil det være at gaa ind paa et principielt Spørgsmaal, som Læsningen naturligt fremkalder, og som jeg efter mit Skøn vilde besvare væsentlig anderledes, end Hugo Matthiessen aabenbart er tilbøjelig til.

Hans Skildring af Hærvejen bygger paa den Opfattelse, at den vel er ældgammel, men at den dog »som Helhed utvivlsomt skriver sig fra den yngre Vikingetid eller den ældste Middelalder, da Slesvig og Viborg træder frem som de vigtigste Vejmaal« (S. 16). Bortset fra, at baade Slesvig(egnen) og Viborg sikkert i umindelige Tider forud for Vikingetiden har været særdeles vigtige Vejmaal, er der ogsaa andet i denne Datering, som falder mig for Brystet.

Som en Begrundelse for sin Antagelses Rigtighed nævner

Matthiessen egentlig kun »den imponerende Række af Runestene, som ledsager Vejstriben op gennem Jylland«. Det er mig ikke muligt at se, hvorledes disse Stene skulde udelukke, at Vejen var meget, meget ældre; og naar vi netop langs dens Løb kan opregne en overvældende Mængde forhistoriske Guldfund (de sønderjydske Fundsteder har jeg anført i »Sønderjyllands Historie« I 136), tyder alene dette paa, at dens Oprindelse — ogsaa som Helhed betragtet — ligger langt forud for al Historie.

De fleste Læsere vil vel desuden henvise til de Tusinder af Gravhøje, der følger Vejen saa at sige lige fra Viborg til Danevirke. Ogsaa Matthiessen omtaler dem nu og da, men uden at gøre direkte Brug af dem. Naar han S. 15 bemærker, at »enkelte, af Gravhøje i Række kraftigt markerede Strækninger muligvis kan være en Arv fra Oldtidens Færdselslinjer, der smeltede ind i den [ø: Hærvejen]«, indskyder han et forsigtigt: »hvis man overhovedet tør tillægge den Omstændighed nogen Vægt for en Datering«, og ved andre Lejligheder (f. Eks. S. 73) fremtræder Højene kun som faste Støttepunkter til Hjælp for de vejfarendes Orientering i Terrænet. Den gamle Vej, hedder det, løber over Randbøl Hede »fra Gravhøj til Gravhøj, som om den var bange for — ved at give Slip paa disse Orienteringspunkter — haabløst at fare vild over Fladerne« (S. 103). Kun et enkelt Sted — ved Urnehovedegnen — siger Forfatteren udtrykkelig, at »Gravhøje og Oldtidsfund sandsynliggør en forhistorisk Trafik ad disse Linjer« (S. 142).

Man vil forstaa, at denne hans Opfattelse i overordentlig høj Grad begrænser det Perspektiv bag ud i Tiden, som Hærvejen vilde faa, hvis man fandt det berettiget at inddrage de arkæologiske Mindesmærker langs dens Bane i Bevisrækken for dens Eksistens. Dens Historie vilde derved blive halvanden Gang saa ærverdige. Men tillige er Spørgsmaalet rent principielt af vidtrækkende Betydning; thi Hovedparten af de vejhistoriske Studier, som er gjort siden 1904, hviler paa den Forudsætning, at Højgrupper og Højrækker er et Materiale, der under visse Forudsætninger kan lære os den fjerneste Oldtids Vejnæt at kende.

Udgangspunktet for Direktør Soph. Müllers Studier paa dette Omraade (og de danner jo Grundlaget for al den senere Forskning heraf) kan i Korthed angives saaledes: hvor udtalte Højrækker og gamle Færdselsveje falder sammen, er Vejene de primære, Højene de sekundære. Man har kastet Højene langs den allerede bestaaende Vej (hvilket naturligvis ikke udelukker, at et endnu større Antal Høje Landet over er lagt fjernt fra Vejene).

Hvor Regelen anvendes ude i Marken, kan den Brug, man i det enkelte Tilfælde gør af den, diskuteres; men dens principielle Berettigelse har næppe været draget i Tvivl.

En saadan Tvivl fremlyser imidlertid af Hugo Matthiessens Ord. Kort gengivet maa hans Opfattelse vist udtrykkes paa denne Maade: Højene er som Regel de primære, Vejene de sekundære — altsaa nøjagtig det modsatte af den Soph. Müllerske Teori. Til Grund for Hugo Matthiessens Betragtning af Forholdet ligger aabenbart den Kendsgerning, at man baade forud i Tiden og enkelte Steder endnu i vore Dage faktisk benytter Højene som et værdifuldt Orienteringsmiddel. Navnlig efter Snefog og sent paa Dagen kan de i jyske Hedeegne spille en Rolle som saadant. Matthiessen sammenligner deres Betydning i denne Henseende med Kirketaarnenes, og det er rigtigt; kun giver dette Synspunkt ikke nogen Forklaring af de mangfoldige og imponerende Højrækker, der træffes langs de gamle Veje. Hvor Højene over lange Distancer ligger saa at sige Fod ved Fod, er det ret utænkeligt, at saadanne Linier vilde være fremkomne, hvis der ikke først havde eksisteret en Vej, og dette Tidsforhold mellem Høj og Vej bekræftes yderligere, naar Højrækken ved et gammelt Vejkryds udformes som en Gruppe, markerende de Retninger, hvori Vejene skærer hinanden. Men indrømmer man det ubetinget sandsynligste i, at Vejen er ældre end Højrækken, bliver Spørgsmaalet om, hvor vi arkæologisk kan paavise Vejlinier og hvor ikke, et Spørgsmaal om den hele, samlede Karakter af Terræn, Vej og Højfordeling. Vi har ingen Grund til overalt at vente Højrækker langs de ældste Veje, men vi maa ofte — f. Eks. over en Hedeflade — famle os frem fra det ene sikre Vejafsnit til det næste, vel vidende, at Terrænets Art, Jordbund, oprindelige Bevoksning og meget andet maa tages i Betragtning under Studiet. Den, som ved stadig at vende tilbage til Undersøgelser af denne Art efterhaanden har skaffet sig et fortroligt Kendskab til Materialets Ejendommeligheder, vil i mange Tilfælde kunne naa en rigtig Erkendelse, selv om det arkæologiske Grundlag ved en umiddelbar Betragtning kan forekomme meget spinkelt. Jeg henviser atter til Soph. Müllers Studier, hvori ogsaa Vejretninger gennem saa at sige højtomme Strøg er klarlagt med indgaaende Forstaaelse af Spørgsmaalets forskellige Sider.

Jeg vil da tro, at Hugo Matthiessen med stort Udbytte kunde have gaaet Hærvejen arkæologisk efter i Sømmene, og det vilde derved have vist sig, at den for største Delen var langt, langt ærværdigere end fra den yngre Vikingetid eller den ældre Middelalder — at dens Oprindelse maatte søges i hine fjerne Tidsrum,

da Højene kastedes. Der kan ikke paa dette Sted afses Plads til en fuldstændig Dokumentation af min Paastand, og jeg skal nøjes med i store Træk at følge den forhistoriske Færdselsaare¹.

Vejstrækningen fra Viborg over Non Mølle til Lysgaard og Torning maa være saa gammel som Bebyggelsen selv. Meget karakteristisk er Overgangen over Mosgaard Bæk ved Grundvad, hvor Højenes Placering stærkt understreger Vejbanen netop dér, hvor ogsaa i vore Dage Chausseen fører over. Det kan da ikke være rigtigt, at den ældre Færdselsaare »fra Bakkeskraaningens har styret mere direkte ned over Bækken og banet sig Vej over Katballe Skov mod Lysgaard By« (S. 42). Den er derimod fra selve Grundvad ført tæt Øst om Lysgaard By og ad »gammel Studevej« til Neder Hvam. Herfra er man — som angivet af Matthiessen S. 44 — forbi Papsø kommet til den vidtstrakte Bøsættelse mellem Skræ, Nipgaard Sø og Tange Aa.

Og dermed er man naaet til et Stykke af Hærvejen, som karakteriseres af udprægede Højrækker. Helt fra Torning Mejeri forbi Nørre Knudstrup til Stenrøgel kan der overhovedet ikke være Tvivl om, hvor Oldtidsvejen er gaaet. Paa denne Strækning passerer den Voerstrøm netop der, hvor ogsaa i vore Dage Chausseen fører over Voer Bro. Det maa da antages, at dette Overgangssted er det oprindelige, ja at Vejen altid har fulgt det nuværende Løb, selv om Passagen paa visse Aarstider har voldt Vanskeligheder paa Grund af Oversvømmelser, og jeg kan ikke rigtig tro, at man i fjerne Tider skulde være søgt fra Knudstrup over Haller Aa ved Bækgaard, skønt gamle Vejspor viser, at man paa et eller andet Tidspunkt har benyttet ogsaa dette Vad (S. 47). »Kong Knaps Dige« (S. 46) vil senere blive omtalt.

Længere mod Syd rejser der sig et nyt Problem. Chausseen fører over Klode Mølle til Ingesvang og Paarup; men Matthiessen gør meget rigtigt opmærksom paa, at Mosedraget ved Karup Aaens Kilder og Klode Mølle ikke kan være blevet farbart før i senere Tider. Derfor maa Hærvejen »have valgt at søge frem ad andre, mere betryggende Baner. Visse Kendsgerninger taler saaledes afgjort for, at man i Middelalderen har foretrukket den noget længere, men mere sikre Linje over Kragelund-Funder Østen om Vandskellet. Et Steds ved Stenrøgel, hvor der ogsaa gaar Vej den Dag i Dag, maa Færdselen være bøjet af mod Sydøst langs de vildsomme Lyngmoser — ad Kragelund til« (S. 52).

¹ Der henvises som en Støtte for Læsningen til følgende Atlasblade: Viborg, Torning, Bording, Nørre Snede, Kollemorten, Jelling, Egtved, Bække, Skodborghus, Gjording og Ribe. Paa disse vil man finde samtlige anførte Navne, men naturligvis kun undtagelsesvis Højene selv.

Denne Betragtningens Rigtighed kunde have været godtgjort ved en Undersøgelse af Højkortet. Kun her findes Beviset, og Vejen Vest om Bølling Sø har faktisk været i Brug helt fra den fjerne Oldtid. En stærkt markeret Højstribе strækker sig fra Voer Bro over Stenrøgel, Christianshøj, Bedehøj (!) og Øster Stenholt til den skarpt begrænsede Bygd, der har strakt sig langs Bølling Sø fra Stenholt til Kragelund. Sidstnævnte Landsby har næppe selv direkte været berørt af Vejen; men denne er tæt Vesten for gaaet ned mod Stokkekjelds Dal (hvor Overgangen er meget tydelig; der gaar forøvrigt Vej paa dette Sted endnu), og atter er vi inde i en udpræget Højstribе, som over Mosegaard, Damholt, Tollund og Skærskov fører tæt Vest om Funder ned til Funder Aa ved Hørbylund. Dette er Hærvejens oprindelige Løb. Matthiessen antager som en Mulighed, at man tillige kan være gaaet Vesten om Søbækkenet (S. 52). Det forekommer mig ret tvivlsomt.

Det gamle Vad over Funder Aa skildrer Matthiessen levende S. 56. Ogsaa dette Overgangssted belyses paa en fortræffelig Maade af Højrækkerne, saa vi altsaa stadig har Vished for, at vi befinder os paa Oldtidsgrund. Men derefter følger den store Paarupflade, og Sporene slipper. Vejen fra Kløde Mølle til Paarup er som ovenfor nævnt relativ ny. Nede i Nærheden af Hjøllund maa den imidlertid være gledet over i Hærvejen, som fra Vade-stedet ved Hørbylund er gaaet saa nogenlunde i Syd. Høje betegner dens Løb, men spredtliggende. Fra Hjøllund er den antagelig ført videre gennem de nuværende Plantager til Møllegaard ved Store Bredlund, og baade Øst og Vest om Hampen Sø har man derefter kunnet komme ned til Plateauet ved Nørre Snede, til Hundshoved og Kovtrup, hvor man har passeret Vandskellet mellem Skern Aa og Gudena (Matthiessen S. 69). Dette Vade-sted karakteriseres af Høje, som ved Undersøgelser har vist sig at række tilbage til den yngre Stenalder, men som ligeledes har været i Brug i den følgende Periode. Cirka 1300 m sydligere ligger »Margrethediget«, en af de talrige Vejspærringer, hvorom senere.

Ved Øster Nykirke kommer man ind i en Egn, som i Oldtiden har været overordentlig tæt bebygget. Hundredevis af Høje, snart i Smaarækker, snart i Smaagrupper møder os paa begge Sider af Vejen, og noget sikkert Kendetegn paa dens oprindelige Løb giver de ikke. Terrænet taler imidlertid tilstrækkelig klart: fra første Færd maa man have fulgt den Bane, som ogsaa Matthiessen udpeger: forbi Nørre og Sønder Kollemorten, tæt Øst om Givskud til Harresø. Men hvad saa?

Det, som i vore Dages kaldes »gammel Oksevej«, strækker sig fra Harresø over Christinebjerg Kro, Kiddegaard, Trollerup, Tøsby Kro og Gjøding Kro til Randbøl. Efter Matthiessens Opfattelse er denne Vejlinie imidlertid ikke den ældste. »Der kan næppe være Tvivl om, at den middelalderlige Storroute er ført østligere ind over Jelling. Med Bygdens aftagende Betydning har man [derpaa] forkortet Vejen ved at gaa direkte mod Syd« (S. 83). Men, hedder det, »i det 16. Aarhundrede viste Færdselen, som kom fra Nord, voksende Forkærlighed for allerede ved Harresø Kro at skyde Genvej direkte mod Syd gennem Gadbjerg for et Par Kilometer Sonden for denne Landsby atter at gaa ind i det gamle Hærstrøg« (S. 88). Vi skulde med andre Ord have haft en stadig Flytning af Vejen mod Vest: først var den gaaet over Jellinge, saa over Trollerup, sidst over Gadbjerg.

Dette forekommer mig ikke sandsynligt. Jeg er af flere Grunde enig med Matthiessen i, at Trollerupvejen ikke kan være den ældste, men jeg indser ikke Nødvendigheden af, at Hærvejen i tidlig Tid skulde have ført over Jellinge. I sig selv vilde det have været en meget betydelig Omvej, som ikke nødvendiggjordes af Terrænet, og det er næppe rimeligt, at Jellinge har spillet nogen særlig fremtrædende Rolle før i Begyndelsen af det 10. Aarhundrede, selv om den nærmeste Omegn er forholdsvis rig paa Oldtidsminder. Men Gadbjergvejen? Det er faktisk i dens Nærhed, den ældste Bebyggelse samler sig. Hele den vældige Oldtidsbosættelse, som for Alvor tager fat ved Randbøl, strækker sig i en bred Stribe op over Rostrup til Tøsby-Gadbjerg, og dens Udløbere naar indtil Tofthøj. Her har Kiddebæk kunnet passeres, hvor Højene angiver det gamle Vad, og derfra har man enten fulgt den nuværende Vejlinie over Gadbjerg, Tingvad og Rostrup til Gjøding Huse, eller man er fra Gadbjerg gaaet direkte mod Syd, har benyttet Vadestedet ved Tøsby og er naaet ud paa »gammel Oksevej« ved Højknøs. Sandsynligvis har begge Linier været i Brug. Hovedsagen er, at Oldtidens Færdselsaare utvivlsomt maa søges herovre i Vest, og at det ikke var nye Stier, der blev traadt, da Gadbjerg senere dukkede frem i vore skrevne Kilder som et af Raststederne undervejs.

Den nærmest følgende Del af Hærvejen volder det intet Besvær at paavise. Fra Randbøl skal vi ad den stadig benyttede Vej over Trindhøj til Bække. Indtil Norbæk Plantage følger Højene os — Syd derfor hindrer Terrænet, at der kan have fundet nogen væsentlig Forskydning af Vejen Sted. Ligeledes er Terrænet fuldkommen afgørende paa Strækningen fra Bække

til Asbo. Oldtidsvej og Hærvej maa vedvarende dække hinanden. Men dermed indtræder der en meget betydningsfuld Forskel mellem Oldtidens Færdselsaare og Middelalderens Hærvej.

Matthiessen følger Hærvejen fra Asbo over Læborg og Vejen til Skodborghus, den gamle Grænse for Nørrejylland. Herfra fortsætter den paa sønderjydsk Grund over Jels til Oksenvad og videre. Den gaar altsaa Vest om den vældige Farrisskov, af hvilken han giver en malende Skildring (S. 116 ff.). Det er imidlertid givet, at hele dette Vejstræk ikke kan høre Oldtiden til — i hvert Fald ikke »Højtiden«. Højkortet leder os ganske vist fra Asbo over Læborg og Vejen til Skodborghus, og hinsides Aaen har der mellem Aarupgaard og Københoved ligget en lille sluttet Bygd; men selve Skodborgegnen har været vejløs. Farrisskoven har paa dette Tidspunkt strakt sig vestpaa helt til Lintrup. Mellem Skodborghus og Jels kan ingen Alfarvej have ført.

I Stedet derfor er Oldtidens Hovedfærdselsaare drejet fra Asbo mod Sydvest i Retning af Holsted — den nøjagtige Linie er ikke helt klar. Fra Holsted tegner der sig saa en lang, sammenhængende Høj række over Bjølund, Bjerndrup og Nørhøj til Bramminge, hvorfra der atter er Forbindelse over Sneum Bro (med karakteristisk beliggende Høje) til den betydningsfulde Hjertingbygd. Fra Bramminge peger en anden skarpt markeret Højstribe over Sønder Bøl og Plovstrup til Vadet over Kongeaaen ved Søndergaard og videre derfra over Villebøl paa slesvigsk Side til et Punkt lidt Nord for Hjortvad. Denne Alfarvej fortsætter mod Sydøst; men en ikke mindre vigtig Forbindelseslinie følger Kongeaaen fra Villebøl til Foldingbro, krydser her Aaen og gaar over Jelshøj Huse, Skibelund, Skodborghus, Anst Bro, Amst og Drabæk til Lejrskov. Den betegner selve den gamle Hovedfærdselsaare mod Kolding — den, som vesterude kan følges fra Hjortvad til Ribe. Men hverken dens østligste eller dens vestligste Stykke kan med Sikkerhed siges at høre den tidligste Tid til.

Inden vi afsluttende betragter Oldtidens jydsk Storroute, skal der siges et Par Ord om den sønderjydske Oksevej fra Jels til Danevirke. Jeg kan her fatte mig i største Korthed, fordi jeg allerede har behandlet dette Spørgsmaal i »Sønderjyllands Historie« I 128 ff.; jfr. Kortbilag VI. Hvis man læser denne min Redegørelse i Sammenhæng med Hugo Matthiessens Fremstilling, vil man se, hvor nøje de dækker hinanden, skønt den ene hviler paa et rent arkæologisk, den anden paa et rent historisk Grundlag. Der kan ikke være mindste Tvivl om, at Oldtidsvejen og Hærvejen paa hele denne Strækning er et og det samme, og

at Hærvejen altsaa ogsaa her i Sønderjylland stammer fra Bosættelsens fjerneste Tidsrum.

Der er dog eet Punkt, hvor der tilsyneladende kan være Tale om en lille Forskel. Matthiessen mener, at man ikke med Vished kan sige, hvorledes Hærvejens Løb har artet sig over Sommersted Hede; vi ved kun, »at den allerede da i sin Førstilling stærkt truede Færdselsaare mod Syd mundede ud ved Immervad, det navnkundige Vejsted, hvor den forenedes med sin østlige Arvtager, Oksevejen fra Haderslev« (S. 121). Højkortet giver os imidlertid alle fornødne Oplysninger. Fra Sommersted er Vejen gaaet over Vestermark, Øst om Jegerup, har passeret Vandskellet mellem Billund Bæk og Vojens Bæk og er over Vojens naaet ned til de store Bosættelser mellem Over Jerstal og Vedsted. Muligvis er allerede da den videre Fart mod Syd gaaet over Immervad; men Hovedlinien har man trukket over Lilholt, Lundshøj Gaard, Over Jerstal og Tosbjerg til Vadestedet over Sønderaa ved Hjarup Mose. Herfra kan den følges videre over Hovslund og Øster Løgum, som af Matthiessen angivet (S. 130).

Ligesom Farriskoven tvang Færdselen Nord for Kongeaaen mod Vest fra Asbo over Holsted og Bramminge til Hjertingbygden eller over Foldingbro ned til Hjortvad, saaledes tvang den Syd for Aaen al Færdsel nordover mod Øst — mod Gram, Harreby og Hjortvad (se »Sønderjyllands Historie« I, Kortbilag VI). Først da Farriskoven begyndte at ryddes vesterude, kunde den norrøjske og den sønderjydske Hærvej knyttes direkte sammen over Skodborg. Dette kan godt være sket før Vikingetidens Begyndelse; men vi aner intet om Tidspunktet.

Man vil altsaa se, at Hærvejen har en lang, lang Historie forud for den af Matthiessen behandlede, at dens Minde rækker ikke 1000, men rundt regnet 3500 Aar tilbage i Tiden, i Sandhed en ærværdig gammel Herre! At den historisk kendte Linie har været brudt mellem Skodborghus og Jels, siger i denne Forbindelse intet. Den gennemgaaende Trafik paa Halvøen gik her Vest om Skovhindringen, indtil denne paa et senere Tidspunkt ryddedes.

Og netop denne Vejens Ælde forklarer dens Karakter. Hvis den pludselig var brudt igennem i yngre Vikingetid eller ældre Middelalder, vilde der virkelig være noget dybt mystisk ved hele Fænomenet. Matthiessen siger, at Vejen har været »ledet af et mærkeligt Instinkt« (S. 38, 68). »Jo mere man fordyber sig i Hærvejens Væsen, des stærkere bliver man slaaet af Forundring over den næsten gaadefulde Finhed, hvormed den er ført igennem Halvøen, afpasset efter den skiftende Natur og føjet saa sikkert

ind i Landets arkitektoniske Opbygning, at Hvilepunkterne harmonisk falder sammen med de Strøg, hvor Terrænformerne muliggjorde de nødvendige Vejforgreninger« (S. 82 f.). Dette gaadefulde forekommer mig at forsvinde, naar man tager Hensyn til Vejens Ælde. Hvad ved vi om de Aarhundreders Forsøg paa at finde sig til Rette i Terrænet, som ligger forud for al historisk Tid? Man kan have truffet utallige Valg, før man fandt den Bane, som overalt var den mest formaalstjenlige, og som vi nu beundrer. Men kun om det endelige Valg ved vi Besked. Ved det var alle tidligere Fejl rettede, og den bedste Løsning var fundet.

Tilbage staar et Par Bemærkninger om de mange mærkelige Vejspærringer, der krydser Hærvejen — fra »Kong Knaps Dige« i Nord til Danevirke i Syd. En sikker Datering af dem er udelukket. De kan høre Forhistorien til, men de kan ogsaa være af senere, f. Eks. middelalderlig, Oprindelse. Vedrørende »Ollemersdiget« henviser jeg til min Fremstilling i »Sønderjyllands Historie« I 153 ff. Hugo Matthiessen har studeret dem alle paa Stedet. Jeg kender vel Flertallet af Selvsyn, men skal villigt indrømme, at et nøjere Studium af dem ligger ude i Fremtiden.

Der er imidlertid et enkelt Punkt, hvor Matthiessens Opfattelse synes at føre til de ejendommeligste Konsekvenser. Klarest fremtræder det ved Skildringen af »Kong Knaps Dige«. »Sikkert er det i alle Fald,« skriver han, »at Volden kun kan forklares som Forsvarsværk mod en fra Nord over Aadalen fremtrængende Fjende, og at den mærkelige Omstændighed, at Graven ligger bag Diget, overraget af det mod Syd stigende Terræn — et Fælles-træk for en Gruppe af lignende Anlæg — knytter det nær sammen med gamle Vejspærringer af samme Type, hvoraf man Gang paa Gang møder Spor langs den store Hærvej gennem Jylland« (S. 48).

Det vilde dog være et ganske uforstaaeligt Forhold, at Graven skulde ligge bag Diget — altsaa paa Forsvarernes Side. Man vilde ikke fra noget andet Forsvarsværk kunne nævne Paralleller, og er det sandsynligt, at man ved disse Vejspærringer skulde have gjort Brug af en anden Metode end den, der ellers var gængs: at Graven laa langs Virkets Yderside?

Opfattelsen hviler samtlige Steder paa det Skøn vedrørende Angrebsretningen, som Matthiessen gør gældende. Men jeg tror paa ingen Maade, at dets Rigtighed er uomtvistelig. Lad os tage Eksemplet fra »Kong Knaps Dige«. Som ovenfor bemærket gaar jeg ud fra, at den regulære Overgang over Voer Aa har fundet Sted ved Voer Bro, men at man nu og da — eventuelt i senere Tider, eller maaske naar Oversvømmelser har gjort Voer-

lavningen impassabel — har benyttet det gode Vadested over Haller Aa ved Bækgaard c. 800 m mod Vest. Her er det, »Kong Knaps Dige« ligger Syd for Aaen — c. 100 m fra dens Bred. Det gaar — jeg citerer Matthiessen — »i en halvmaaneformet Bue, fra Sydøst til Nordvest« og »strækker sig i en Længde af ca. 200 Meter over en Dalsænkning«, idet det »klammer sig med begge Flanker til Skraaningerne af det stigende Terræn« (S. 46).

Naar Matthiessen finder det »sikkert i alle Fald«, at »Volden kun kan forklares som Forsvarsværk mod en fra Nord over Aa-dalen fremtrængende Fjende«, saa er jeg unægtelig af en stik modsat Opfattelse. Hvis Matthiessen havde Ret, vilde man ikke have givet Vadestedet til Pris, før man søgte at standse Fjenden. Det forekommer mig indlysende, at »Kong Knaps Dige« netop har skullet dække det Vadested, ved hvilket det findes, og naar Diget ligger Syd for Vadet, er det følgelig med Angreb sydfra, man har regnet. Derfor har det ikke heller Graven bag Diget. Den ligger foran det, som man kunde vente, og den Stigning i Terrænet Syd for Diget, som Matthiessen omtaler, er ikke saa stor, at den i disse Nærkampens Dage har spillet nogen som helst Rolle. Den andrager kun c. 3 m. Digets Højde er nu om Stunder c. 1 m; regnes der yderligere med, at det i nogen Grad kan være jævnet, og at det helt har mistet den Palisadering, som maa have været en ubetinget Forudsætning for, at det overhovedet har haft Forsvarsværdi, vil dets Forsvarere have været godt dækkede paa Strimlen mellem Dige og Vad.

Jeg skulde tro, at en lignende Betragtning af de andre Diger vilde forklare det ellers ubegribelige, at deres Mandskab skulde have staaet i en Grav, Fjenden derimod paa jævn Mark.

I Hovedsagen har denne Anmeldelse vel mere faaet Karakteren af et Supplement til Matthiessens »Hærvej« end af en Kritik, selv om der paa et og andet mindre væsentligt Punkt er givet Udtryk for afvigende Meninger. Anmeldelsens Karakter skyldes imidlertid den frugtbare og fængslende Maade, hvorpaa Hugo Matthiessen har løst sin Opgave. Hans klart udtalte Følelse af Kontinuitetens Betydning for al historisk Forstaaelse, udløser umiddelbart hos hans Læser en Trang til at efterspore Sammenhængen endnu langt længere tilbage i den graa Oldtid. Har Bog og Anmeldelse da i nogen Grad kunnet udfylde hinanden, og har de været præget af den samme historiske Opfattelse, vil man alene deri se et Vidnesbyrd om det Incitament for den historisk-topografiske Forskning, som »Hærvejen« rummer.

Vilh. la Cour.